Zbiór Orzeczeń

WYROK TRYBUNAŁU (dziewiąta izba)

z dnia 21 marca 2024 r.*

Odesłanie prejudycjalne – Ochrona konsumentów – Umowy o kredyt konsumencki – Dyrektywa 2008/48/WE – Artykuł 3 lit. g), art. 10 ust. 2 lit. g) i art. 23 – Całkowity koszt kredytu ponoszony przez konsumenta – Brak wskazania istotnych kosztów – Kara – Dyrektywa 93/13/EWG – Nieuczciwe warunki w umowach konsumenckich – Artykuł 3 ust. 1, art. 4 ust. 2, art. 6 ust. 1, art. 7 ust. 1 – Punkt 1 lit. o) załącznika do dyrektywy 93/13/EWG – Usługi dodatkowe związane z umową o kredyt – Warunki umowne przyznające konsumentowi nabywającemu te usługi priorytet przy rozpatrywaniu jego wniosku kredytowego i wypłacie pożyczonej kwoty oraz możliwość odroczenia lub zmiany harmonogramu spłaty rat kredytu za zapłatą dodatkowych opłat

W sprawie C-714/22

mającej za przedmiot wniosek o wydanie, na podstawie art. 267 TFUE, orzeczenia w trybie prejudycjalnym, złożony przez Sofiyski rayonen sad (sąd rejonowy w Sofii, Bułgaria) postanowieniem z dnia 21 listopada 2022 r., które wpłynęło do Trybunału w dniu 22 listopada 2022 r., w postępowaniu:

S.R.G.

przeciwko

Profi Credit Bulgaria EOOD,

TRYBUNAŁ (dziewiąta izba),

w składzie: O. Spineanu-Matei (sprawozdawczyni), prezes izby, S. Rodin i L.S. Rossi, sędziowie,

rzecznik generalny: J. Richard de la Tour,

sekretarz: R. Stefanova-Kamisheva, administratorka,

uwzględniając pisemny etap postępowania i po przeprowadzeniu rozprawy w dniu 15 listopada 2023 r.,

rozważywszy uwagi, które przedstawili:

– w imieniu Profi Credit Bulgaria EOOD – M.H.V. Hinov, V. Voynova, advokati, oraz K. Vodinova-Milcheva,

* Język postępowania: bułgarski.

– w imieniu Komisji Europejskiej – N. Nikolova, I. Rubene oraz N. Ruiz García, w charakterze pełnomocników,

podjąwszy, po wysłuchaniu rzecznika generalnego, decyzję o rozstrzygnięciu sprawy bez opinii,

wydaje następujący

Wyrok

1 Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczy wykładni art. 3 ust. 1, art. 4 ust. 1 i 2, art. 6 ust. 1 oraz art. 7 ust. 1 dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.U. 1993, L 95, s. 29) oraz pkt 1 lit. o) załącznika do tej dyrektywy, a także art. 3 lit. g), art. 10 ust. 2 lit. g) i art. 23 dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/48/WE z dnia 23 kwietnia 2008 r. w sprawie umów o kredyt konsumencki oraz uchylającej dyrektywę Rady 87/102/EWG (Dz.U. 2008, L 133, s. 66).

2 Wniosek ten został złożony w ramach sporu pomiędzy S.R.G., zamieszkała w Bułgarii, a Profi Credit Bulgaria EOOD, instytucją kredytową prawa bułgarskiego, w przedmiocie nieważności umowy o kredyt i wynikających z tego konsekwencji w zakresie zwrotu kwot należnych z tytułu odsetek i kosztów zapłaconych na podstawie tej umowy.

Ramy prawne

Prawo Unii

Dyrektywa 93/13

3 Zgodnie z brzmieniem art. 3 dyrektywy 93/13:

„1. Warunki umowy, które nie były indywidualnie negocjowane, uznaje się za nieuczciwe, jeśli stojąc w sprzeczności z wymogami dobrej wiary, powodują znaczącą nierównowagę wynikających z umowy praw i obowiązków stron ze szkodą dla konsumenta.

2. Warunki umowy zawsze zostaną uznane za niewynegocjowane indywidualnie, jeżeli zostały sporządzone wcześniej i konsument nie miał w związku z tym wpływu na ich treść, zwłaszcza jeśli zostały przedstawione konsumentowi w formie uprzednio sformułowanej umowy standardowej.

Fakt, że niektóre aspekty warunku lub jeden szczególny warunek były negocjowane indywidualnie, nie wyłącza stosowania niniejszego artykułu do pozostałej części umowy, jeżeli ogólna ocena umowy wskazuje na to, że została ona sporządzona w formie uprzednio sformułowanej umowy standardowej.

Jeśli sprzedawca lub dostawca [przedsiębiorca] twierdzi, że standardowe warunki umowne zostały wynegocjowane indywidualnie, ciężar dowodu w tym zakresie spoczywa na nim.

3. Załącznik zawiera przykładowy i niewyczerpujący wykaz warunków, które mogą być uznane za nieuczciwe”.

4 Artykuł 4 tej dyrektywy stanowi:

„1. Nie naruszając przepisów art. 7, nieuczciwy charakter warunków umowy jest określany z uwzględnieniem rodzaju towarów lub usług, których umowa dotyczy, i z odniesieniem, w momencie zawarcia umowy, do wszelkich okoliczności związanych z zawarciem umowy oraz do innych warunków tej umowy lub innej umowy, od której ta jest zależna.

2. Ocena nieuczciwego charakteru warunków nie dotyczy ani określenia głównego przedmiotu umowy, ani relacji ceny i wynagrodzenia do dostarczonych w zamian towarów lub usług, o ile warunki te zostały wyrażone prostym i zrozumiałym językiem”.

5 Artykuł 6 ust. 1 wspomnianej dyrektywy brzmi następująco:

„Państwa członkowskie stanowią, że na mocy prawa krajowego nieuczciwe warunki w umowach zawieranych przez sprzedawców lub dostawców [przedsiębiorców] z konsumentami nie będą wiążące dla konsumenta, a umowa w pozostałej części będzie nadal obowiązywała strony, jeżeli jest to możliwe po wyłączeniu z niej nieuczciwych warunków”.

6 Artykuł 7 ust. 1 tej samej dyrektywy stanowi:

„Zarówno w interesie konsumentów, jak i konkurentów [konkurujących ze sobą przedsiębiorstw] państwa członkowskie zapewnią stosowne i skuteczne środki mające na celu zapobieganie dalszemu stosowaniu nieuczciwych warunków w umowach zawieranych przez sprzedawców lub dostawców [przedsiębiorców] z konsumentami”.

7 Załącznik do tej dyrektywy jest zatytułowany „Warunki określone w art. 3 ust. 3”. Punkt 1 lit o) tego załącznika ma następujące brzmienie:

„1. Warunki, których celem lub skutkiem jest:

[…]

o) zobowiązanie konsumenta do wypełnienia wszystkich jego zobowiązań wynikających z umowy, podczas gdy sprzedawca lub dostawca [przedsiębiorca] nie wypełnia swoich”.

Dyrektywa 2008/48

8 Motywy 19, 20, 43 i 47 dyrektywy 2008/48 mają następujące brzmienie:

„(19) W celu umożliwienia konsumentom podejmowania decyzji przy pełnej znajomości faktów powinni oni przed zawarciem umowy o kredyt otrzymać odpowiednie informacje na temat warunków i kosztów kredytu oraz swoich zobowiązań, które konsument może zabrać ze sobą i je rozważyć. W celu zapewnienia możliwie największej przejrzystości i porównywalności ofert takie informacje powinny w szczególności zawierać rzeczywistą roczną stopę oprocentowania mającą zastosowanie do danego kredytu, określaną w całej Wspólnocie w taki sam sposób […].

(20) Całkowity koszt kredytu ponoszony przez konsumenta powinien obejmować wszystkie koszty, łącznie z odsetkami, prowizjami, podatkami, opłatami dla pośredników kredytowych i wszelkimi innymi opłatami, jakie konsument musi ponieść w związku z umową o kredyt, z wyjątkiem kosztów notarialnych […].

[…]

(43) W celu wspierania ustanawiania i funkcjonowania rynku wewnętrznego oraz zapewniania konsumentom w całej Wspólnocie [Unii] wysokiego poziomu ochrony niezbędne jest zagwarantowanie w całej [Unii] porównywalności informacji dotyczących [RRSO]. […] Dlatego niniejsza dyrektywa powinna jasno i kompleksowo określić całkowity koszt kredytu ponoszony przez konsumenta.

[…]

(47) Państwa członkowskie powinny ustanowić przepisy dotyczące sankcji stosowanych w przypadku naruszenia przepisów krajowych przyjętych zgodnie z niniejszą dyrektywą i zapewnić ich wdrożenie. Wybór sankcji pozostaje w gestii państw członkowskich, lecz przewidziane sankcje powinny być skuteczne, proporcjonalne i odstraszające".

9 Zgodnie z art. 3 tej dyrektywy, zatytułowanym „Definicje":

„Na użytek niniejszej dyrektywy stosuje się następujące definicje:

[…]

g) »całkowity koszt kredytu ponoszony przez konsumenta« oznacza wszystkie koszty, łącznie z odsetkami, prowizjami, podatkami oraz wszelkimi innymi opłatami, które konsument jest zobowiązany ponieść w związku z umową o kredyt, które to koszty znane są kredytodawcy, z wyjątkiem kosztów notarialnych; uwzględniane są tu także koszty usług dodatkowych związanych z umową o kredyt, w szczególności składki z tytułu ubezpieczenia, jeżeli, dodatkowo, zawarcie umowy dotyczącej usługi jest niezbędne do uzyskania kredytu lub do uzyskania go na oferowanych warunkach;

[…]

i) »[RRSO]« oznacza całkowity koszt kredytu ponoszony przez konsumenta, wyrażony jako wartość procentowa całkowitej kwoty kredytu w stosunku rocznym, w odpowiednich przypadkach, wraz z kosztami, o których mowa w art. 19 ust. 2;

[…]".

10 Artykuł 10 wspomnianej dyrektywy, zatytułowany „Informacje zamieszczane w umowach o kredyt", stanowi w ust. 2:

„W umowie o kredyt w sposób jasny i zwięzły określa się:

[…]

g) [RRSO] i całkowitą kwotę do zapłaty przez konsumenta, obliczone w chwili zawierania umowy o kredyt; podawane są wszystkie założenia przyjęte do obliczenia tej stopy;

[…]”.

11 Artykuł 19 tej samej dyrektywy, zatytułowany „Obliczanie [RRSO]”, stanowi w ust. 2:

„Do celów obliczania [RRSO] ustala się całkowity koszt kredytu ponoszony przez konsumenta z wyłączeniem opłat należnych od konsumenta z tytułu niedotrzymania przez niego jakichkolwiek zobowiązań określonych w umowie o kredyt oraz opłat innych niż cena zakupu, które z tytułu nabycia towarów lub usług jest on zobowiązany ponieść bez względu na to, czy transakcja dokonywana jest w gotówce, czy za pomocą kredytu.

Koszty prowadzenia rachunku, na którym zapisywane są zarówno transakcje płatności, jak i wypłaty, koszty korzystania ze środków płatniczych, zarówno dla transakcji płatności, jak i dokonywania wypłat, oraz inne koszty związane z transakcjami płatności uwzględnia się w całkowitym koszcie kredytu ponoszonym przez konsumenta, chyba że otwarcie rachunku nie jest obowiązkowe, a koszty rachunku zostały w sposób jasny i odrębny podane w umowie o kredyt lub innej umowie zawartej z konsumentem”.

12 Artykuł 22 dyrektywy 2008/48, zatytułowany „Harmonizacja i bezwzględnie wiążący charakter niniejszej dyrektywy”, przewiduje:

„[…]

3. Państwa członkowskie zapewniają ponadto, by przepisy, które przyjmują w celu wykonania niniejszej dyrektywy, nie mogły być obchodzone poprzez sposób formułowania umów, w szczególności poprzez włączenie wypłat lub umów o kredyt objętych zakresem zastosowania niniejszej dyrektywy do umów o kredyt, które z uwagi na swój charakter lub cel mogłyby stwarzać możliwości uniknięcia stosowania jej przepisów.

4. Państwa członkowskie podejmują działania konieczne do zapewnienia, by konsumenci nie zostali pozbawieni ochrony przyznanej na mocy niniejszej dyrektywy z uwagi na wybór prawa państwa trzeciego jako prawa właściwego dla umowy o kredyt, jeżeli umowa o kredyt ma ścisły związek z terytorium co najmniej jednego państwa członkowskiego”.

13 Artykuł 23 wspomnianej dyrektywy, zatytułowany „Sankcje”, stanowi:

„Państwa członkowskie ustanawiają przepisy dotyczące sankcji mających zastosowanie w przypadku naruszenia przepisów krajowych przyjętych zgodnie z niniejszą dyrektywą i podejmują wszelkie niezbędne działania w celu zapewnienia stosowania tych sankcji. Przewidziane sankcje muszą być skuteczne, proporcjonalne i odstraszające”.

Prawo bułgarskie

Ustawa o zobowiązaniach i umowach

14 Zakon za zadalzheniyata i dogovorite (ustawa o zobowiązaniach i umowach, DV nr 275 z dnia 22 listopada 1950 r.) stanowi w art. 26 ust. 1:

„Nieważne są umowy, które są sprzeczne z ustawą lub skutkują obejściem prawa, a także umowy, które naruszają dobre obyczaje, w tym umowy dotyczące przyszłych spadków”.

ZPK

15 Artykuł 10a Zakon za potrebitelskia kredit (ustawy o kredycie konsumenckim, DV nr 18 z dnia 5 marca 2010 r., zwanej dalej „ZPK”) stanowi:

„(1) Kredytodawca może pobierać od konsumenta opłaty i prowizje za usługi dodatkowe związane z umową o kredyt konsumencki.

(2) Kredytodawca nie może żądać uiszczenia opłat i prowizji za czynności związane z wypłatą oraz obsługą kredytu.

(3) Kredytodawca może pobierać opłaty lub prowizję za tę samą działalność tylko raz.

(4) W umowie o kredyt konsumencki należy określić w sposób jasny i precyzyjny rodzaj i wysokość opłat lub prowizji, a także działalność, w odniesieniu do której są one pobierane”.

16 Artykuł 11 ZPK ma następujące brzmienie:

„(1) Umowa o kredyt konsumencki jest napisana zrozumiałym językiem i zawiera:

[…]

10. [RRSO] i całkowitą kwotę do zapłaty przez konsumenta, obliczone w chwili zawierania umowy o kredyt; należy wskazać założenia przyjęte do obliczenia tej stopy, takie jak zdefiniowane w załączniku 1;

[…]”.

17 Artykuł 19 ZPK ma następujące brzmienie:

„(1) [RRSO] kredytu odpowiada sumie bieżących i przyszłych kosztów kredytu ponoszonych przez konsumenta (odsetki, inne koszty bezpośrednie lub pośrednie, prowizje lub wynagrodzenia wszelkiego rodzaju […]), wyrażonej jako wartość procentowa całkowitej kwoty kredytu w stosunku rocznym.

(2) [RRSO] kredytu oblicza się za pomocą wzoru […].

(3) Kalkulacja [RRSO] kredytu nie obejmuje opłat:

1. które konsument wypłaca w razie niewykonania przez niego zobowiązań wynikających z umowy o kredyt konsumencki;

2. innych niż cena zakupu towaru lub usługi, którą jest on zobowiązany uiścić przy zakupie towaru lub świadczeniu usługi, bez względu na to, czy jest ona dokonywana za gotówkę, czy pokrywana z kredytu;

3. za prowadzenie rachunku w związku z umową o kredyt konsumencki, opłat […] z wyraźnym i odrębnym wskazaniem w umowie o kredyt lub innej umowie zawartej z konsumentem.

(4) […] [RRSO] nie może przekraczać pięciokrotności ustawowych odsetek za zwłokę w [lewach bułgarskich (BGN)] i walutach obcych określonych w zarządzeniu rady ministrów Republiki Bułgarii.

(5) Warunki umowne przekraczające koszty określone w ust. 4 uznaje się za nieważne.

(6) […] W przypadku gdy płatności dokonano na podstawie umów zawierających warunki umowne, które zostały unieważnione zgodnie z ust. 5, nadwyżka zafakturowana powyżej progu, o którym mowa w ust. 4, jest odliczana od kolejnych płatności kredytowych”.

18 Artykuł 21 ZPK przewiduje:

„(1) Warunki umowy o kredyt konsumencki, których celem lub skutkiem jest obejście wymogów niniejszej ustawy, są nieważne.

(2) Warunki umowy o kredyt konsumencki o stałej stopie oprocentowania przewidujące rekompensatę dla kredytodawcy wyższe niż przewidziane w art. 32 ust. 4 są nieważne”.

19 Artykuł 22 ZPK stanowi:

„[…] W przypadku niespełnienia wymogów określonych w art. 10 ust. 1, art. 11 ust. 1 pkt 7–12 i 20, art. 11 ust. 2 oraz art. 12 ust. 1 pkt 7–9 umowa o kredyt konsumencki jest nieważna”.

20 Artykuł 23 ZPK przewiduje:

„W przypadku gdy umowa o kredyt konsumencki zostanie uznana za nieważną, konsument jest zobowiązany jedynie do zapłaty wartości netto (kapitału głównego) pożyczki; nie jest on zobowiązany do zapłaty odsetek ani innych kosztów kredytu”.

21 Zgodnie z art. 1 pkt 1 przepisów dodatkowych do ZPK:

„W rozumieniu niniejszej ustawy:

»całkowity koszt kredytu ponoszony przez konsumenta« oznacza całkowite koszty kredytu, łącznie z odsetkami, prowizjami, podatkami, wynagrodzeniem pośredników kredytowych i wszelkimi innymi opłatami bezpośrednio związanymi z umową o kredyt konsumencki, które konsument jest zobowiązany ponieść i które znane są kredytodawcy, w tym koszty usług dodatkowych związanych z umową o kredyt, w szczególności składek z tytułu ubezpieczenia, jeżeli ponadto zawarcie umowy

dotyczącej usługi jest niezbędne do uzyskania kredytu, lub z tytułu ogólnych warunków umownych. Całkowity koszt kredytu konsumenckiego nie obejmuje opłat notarialnych".

GPK

22 Grazhdanski protsesualen kodeks (kodeks postępowania cywilnego, DV nr 59 z dnia 20 lipca 2007 r., zwany dalej „GPK") stanowi w art. 7 ust. 3:

„[…] Sąd dokonuje z urzędu kontroli istnienia nieuczciwych warunków w umowie zawartej z konsumentem. W przedmiocie tych kwestii daje on stronom możliwość przedstawienia uwag".

23 Zgodnie z art. 78 GPK:

„(1) Opłaty, koszty postępowania i wynagrodzenie adwokata, jeśli został ustanowiony, uiszczone przez powoda ponosi pozwany, proporcjonalnie do uwzględnionych żądań pozwu.

(2) Jeżeli pozwany, poprzez swoje zachowanie, nie jest nie przyczynił się do postępowania i uzna zasadność żądań, koszty postępowania są zasądzone na rzecz strony powodowej.

(3) Pozwany jest również uprawniony do żądania zwrotu poniesionych kosztów proporcjonalnie do części roszczenia, która została oddalona.

(4) Pozwany ma również prawo do zwrotu kosztów postępowania w przypadku umorzenia postępowania

[…]".

Postępowanie główne i pytania prejudycjalne

24 W dniu 10 października 2019 r. strony w postępowaniu głównym zawarły umowę o kredyt konsumencki w kwocie 5000 BGN (około 2500 EUR) na okres 36 miesięcy, z roczną stopą oprocentowania w wysokości 41 % oraz RRSO w wysokości 49,02 %. Całkowita kwota do zwrotu z tytułu tej umowy wynosiła 8765,02 BGN (około 4400 EUR).

25 Umowa ta przewidywała, że klient będzie miał możliwość nabycia jednej albo kilku usług dodatkowych, z których zasady korzystania zostały szczegółowo określone w ogólnych warunkach tej umowy. I tak, zgodnie z pkt 15 owych ogólnych warunków, klient mógł dokonać wyboru, że nie będzie nabywać usługi dodatkowej lub też nabyć jedną albo kilka z nich. Punkt 15.1 tych warunków opisywał usługę „Fast" jako przyznającą klientowi nabywającemu tę usługę priorytet przy rozpatrywaniu jego wniosku o kredyt i wypłacie środków pieniężnych, które miały nastąpić w ciągu 24 godzin od otrzymania przez kredytodawcę podpisanej umowy o kredyt. W pkt 15.2 tych warunków usługa „Flexi" została opisana jako umożliwiająca, pod pewnymi warunkami, zmianę pierwotnego planu spłaty. Ta ostatnia usługa umożliwiała odroczenie zapłaty rat miesięcznych w szczególności w przypadku niezdolności do pracy, rozwiązania umowy o pracę, urlopu bezpłatnego, utraty lub uszczuplenia majątku w następstwie katastrofy lub śmierci osoby przyczyniającej się do uzyskania dochodów gospodarstwa domowego. Zgodnie z pkt 15.2.2.1 tych warunków, aby móc skorzystać z usługi „Flexi", należało podpisać aneks do umowy.

26 S.R.G. zdecydowała się nabyć usługi dodatkowe „Fast” i „Flexi” za cenę, odpowiednio, 1250 BGN (około 625 EUR) i 2500 BGN (około 1250 EUR). Ponieważ ceny te zostały włączone do planu spłaty jako składniki spornej umowy o kredyt, całkowita kwota podlegająca spłacie z tytułu tej umowy została ustalona na kwotę 12 515,02 BGN (około 6257 EUR).

27 Zdaniem sądu odsyłającego w sprawie w postępowaniu głównym bezsporne jest, że owe usługi dodatkowe były swobodnie zamawiane w momencie zawierania rozpatrywanej umowy o kredyt, przy czym nie podniesiono, że S.R.G. została wprowadzona w błąd co do charakteru tej umowy i że Profi Credit Bulgaria nie zgodziłaby się na udzielenie wspominanego kredytu, gdyby rzeczone usługi nie zostały nabyte.

28 S.R.G. wniosła do sądu odsyłającego powództwo o ustalenie nieistnienia stosunku prawnego lub prawa zmierzające do stwierdzenia, że nie jest ona zobowiązana do zapłaty na rzecz Profi Credit Bulgaria łącznej kwoty 7515,02 BGN (około 3775 EUR), z czego 3765,02 BGN (około 1900 EUR) odpowiadających skumulowanej kwocie odsetek umownych, w tym odsetek według rocznej stopy oprocentowania i RRSO za cały okres obowiązywania rozpatrywanej umowy o kredyt, a 3750 BGN (około 1875 EUR) – łącznej kwocie należnej z tytułu usług dodatkowych „Fast” i „Flexi”.

29 Zdaniem S.R.G. postanowienia umowne ustanawiające obowiązek zapłaty tych odsetek i usług są nieważne, ponieważ są sprzeczne z dobrymi obyczajami. Po pierwsze, powódka w postępowaniu przed sądem krajowym utrzymuje, że wspomniane usługi, z tytułu których żąda się wynagrodzenia w kwocie przekraczającej połowę kwoty pożyczki, wchodzą w rzeczywistości w zakres działalności polegającej na obsłudze kredytu. Tymczasem zgodnie z art. 10a ust. 2 ZPK kredytodawca nie może żądać zapłaty kosztów i prowizji za tę działalność. Po drugie, twierdzi ona, że cena tych samych usług powinna była zostać uwzględniona w RRSO, ponieważ stanowi ona koszt zawarty w umowie o kredyt i w rozpatrywanym planie spłaty. Tymczasem kredytodawca celowo nie uwzględnił tej ceny w RRSO w celu obejścia art. 19 ust. 4 ZPK, zgodnie z którym RRSO nie może przekraczać pięciokrotności odsetek za zwłokę według stopy ustawowej w BGN i walucie obcej.

30 Profi Credit Bulgaria twierdzi natomiast, że S.R.G. zdecydowała się na zakup usług dodatkowych „Fast” i „Flexi” w oparciu o informacje, które zostały jej przekazane przed zawarciem przedmiotowej umowy o kredyt, oraz że S.R.G. skorzystała z tych usług. W odniesieniu do stóp procentowych i obliczenia RRSO pozwana w postępowaniu głównym podnosi, że umowa o kredyt przewidywała, iż obliczenie to zostało dokonane na podstawie pierwotnych kwot odsetek i innych kosztów oraz że było stosowane do końca okresu obowiązywania tej umowy.

31 W tym kontekście sąd odsyłający zastanawia się w pierwszej kolejności nad wykładnią dyrektywy 2008/48, w szczególności nad określeniem RRSO, konsekwencjami nieprawidłowego wskazania tej stopy procentowej w umowie o kredyt, a także nad proporcjonalnością sankcji przewidzianej w przepisach bułgarskich w przypadku nieprawidłowego wskazania wspomnianej stopy procentowej.

32 W tym względzie sąd ten podnosi, że zgodnie z art. 22 ZPK w związku z art. 11 ust. 1 pkt 10 i art. 23 ZPK umowa o kredyt konsumencki, która nie wskazuje RRSO, jest nieważna, przy czym konsument jest zobowiązany jedynie do zapłaty wartości netto kredytu, bez odsetek lub opłat. W związku z tym wspomniany sąd zastanawia się, czy w niniejszym przypadku wynagrodzenie uzgodnione za usługi dodatkowe „Fast” i „Flexi” stanowi koszt, który powinien był zostać uwzględniony w formule obliczania RRSO zgodnie z art. 3 lit. g) dyrektywy 2008/48, oraz czy nieprawidłowe wskazanie tej stopy w rozpatrywanej umowie o kredyt można uznać za brak wskazania tej stopy procentowej. Sąd ten zastanawia się ponadto nad proporcjonalnym

charakterem, w rozumieniu tej dyrektywy, uregulowania krajowego, które sankcjonuje nieważność umowy wskazującej błędną RRSO i w związku z tym pozbawia kredytodawcę prawa do odsetek i kosztów przewidzianych w tej umowie.

33 W drugiej kolejności, powołując się na ciążący na nim obowiązek zbadania nieuczciwego charakteru warunków w umowach konsumenckich, sąd odsyłający zastanawia się nad wykładnią dyrektywy 93/13, a w szczególności nad kwestią, czy warunki umowy kredytu dotyczące usług dodatkowych takich jak te rozpatrywane w zawisłym przed nim sporze wchodzą w zakres głównego przedmiotu tej umowy o kredyt, a jeśli tak, to czy mają one nieuczciwy charakter.

34 W trzeciej i ostatniej kolejności, również w świetle dyrektywy 93/13, zgodnie z jej wykładnią dokonaną przez Trybunał w wyroku z dnia 16 lipca 2020 r., Caixabank i Banco Bilbao Vizcaya Argentaria (C-224/19 i C-259/19, EU:C:2020:578), sąd odsyłający zastanawia się nad podziałem kosztów, a w szczególności nad kwestią, czy ewentualny obowiązek pokrycia przez S.R.G. części kosztów, gdyby jej żądanie zostało częściowo uwzględnione, naruszałby art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 tej dyrektywy.

35 W tych okolicznościach Sofiyski rayonen sad (sąd rejonowy w Sofii, Bułgaria) postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z następującymi pytaniami prejudycjalnymi:

„1. Czy art. 3 lit. g) dyrektywy [2008/48] należy interpretować w ten sposób, że koszty usług dodatkowych związanych z umową o kredyt konsumencki – takie jak opłaty za możliwość odroczenia i obniżenia rat – stanowią część [RRSO] w ramach kredytu?

2. Czy art. 10 ust. 2 lit. g) dyrektywy [2008/48] należy interpretować w ten sposób, że nieprawidłowe wskazanie [RRSO] w umowie o kredyt zawartej między przedsiębiorcą a konsumentem (kredytobiorcą) należy uznać za brak wskazania [RRSO] w umowie o kredyt, a sąd krajowy powinien wyciągnąć konsekwencje przewidziane w prawie krajowym na wypadek niewskazania [RRSO] w umowie o kredyt konsumencki?

3. Czy art. 22 ust. 4 dyrektywy [2008/48] należy interpretować w ten sposób, że przewidziana w prawie krajowym sankcja nieważności umowy o kredyt konsumencki, w ramach której zwrotowi podlega jedynie wypłacona kwota główna, jest proporcjonalna w wypadkach, w których umowa o kredyt konsumencki nie zawiera dokładnego wskazania [RRSO]?

4. Czy art. 4 ust. 1 i 2 dyrektywy [93/13] należy interpretować w ten sposób, że przewidzianą w umowie akcesoryjnej względem umowy o kredyt konsumencki – zawartej odrębnie i dodatkowo w stosunku do umowy głównej – opłatę za pakiet usług dodatkowych należy uznać za część głównego przedmiotu umowy i, odpowiednio, w odniesieniu do niej nie ma zastosowania ocena dotycząca nieuczciwego charakteru?

5. Czy art. 3 ust. 1 dyrektywy [93/13] w związku z pkt 1 lit. o) załącznika do tej dyrektywy należy interpretować w ten sposób, że warunek zawarty w umowie o usługi dodatkowe związane z kredytem konsumenckim – w której przewidziano abstrakcyjną możliwość odraczania i zmiany planu spłaty przez konsumenta, za co powinien on uiścić opłatę, nawet jeśli nie skorzysta z takiej możliwości – jest nieuczciwy?

6. Czy art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 oraz zasadę skuteczności należy interpretować w ten sposób, że nie dopuszczają one uregulowania zezwalającego na obciążenie konsumenta częścią kosztów postępowania w wypadkach [po pierwsze] częściowego uwzględnienia roszczenia dotyczącego braku obowiązku zapłaty kwot w następstwie ustalenia nieuczciwego charakteru warunku umownego […], [po drugie] praktycznej niemożności lub nadmiernej trudności związanej z wykonaniem praw konsumentów w odniesieniu do konkretyzacji wysokości roszczenia [po trzecie] we wszystkich wypadkach, gdy istnieje nieuczciwy warunek, w tym w wypadkach, gdy istnienie nieuczciwego warunku nie wywiera bezpośrednio wpływu na wysokość roszczenia wierzyciela w całości lub częściowo lub gdy ten nieuczciwy warunek nie jest związany bezpośrednio z przedmiotem sprawy?”.

W przedmiocie pytań prejudycjalnych

W przedmiocie pytania pierwszego

36 Na wstępie należy zauważyć, że o ile w treści pytania pierwszego sąd odsyłający ogranicza się do wskazania usługi dodatkowej związanej z umową o kredyt konsumencki, pozwalającej na odroczenie spłaty rat miesięcznych lub obniżenie ich kwoty, o tyle z wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym wynika, że problematyka podniesiona w tym pytaniu dotyczy dwóch rozpatrywanych w postępowaniu głównym usług dodatkowych, o których mowa w pkt 25 niniejszego wyroku.

37 W związku z tym w celu udzielenia temu sądowi użytecznej i pełnej odpowiedzi należy stwierdzić, że wspomniane pytanie dotyczy tych dwóch usług dodatkowych i że poprzez to pytanie sąd odsyłający dąży w istocie do ustalenia, czy art. 3 lit. g) dyrektywy 2008/48 należy interpretować w ten sposób, że koszty dotyczące usług dodatkowych względem umowy o kredyt konsumencki, które przyznają konsumentowi nabywającemu te usługi priorytet przy rozpatrywaniu jego wniosku o kredyt i udostępnieniu pożyczonej kwoty, a także możliwość odroczenia spłaty rat miesięcznych lub obniżenia ich kwoty, mieszczą się w zakresie pojęcia „całkowitego kosztu kredytu ponoszonego przez konsumenta” w rozumieniu tego przepisu, a w konsekwencji w zakresie pojęcia „RRSO” w rozumieniu tego § 3 lit. i).

38 Zgodnie z art. 3 lit. g) dyrektywy 2008/48 pojęcie „całkowitego kosztu kredytu ponoszonego przez konsumenta” obejmuje wszystkie koszty, łącznie z odsetkami, prowizjami, podatkami oraz wszelkimi innymi opłatami, które konsument jest zobowiązany ponieść w związku z umową o kredyt, które to koszty znane są kredytodawcy, z wyjątkiem kosztów notarialnych. Zgodnie z tym przepisem koszty te obejmują również koszty usług dodatkowych związanych z umową o kredyt, w szczególności składki z tytułu ubezpieczenia, jeżeli, dodatkowo, zawarcie umowy dotyczącej usługi jest niezbędne do uzyskania kredytu lub do uzyskania go na oferowanych warunkach.

39 Na podstawie art. 3 lit. i) dyrektywy 2008/48 RRSO oznacza całkowity koszt kredytu ponoszony przez konsumenta, wyrażony jako wartość procentowa całkowitej kwoty kredytu w stosunku rocznym, w odpowiednich przypadkach wraz z kosztami, o których mowa w art. 19 ust. 2 tej dyrektywy.

40 Aby zapewnić szeroką ochronę konsumentów, prawodawca Unii przyjął szeroką definicję pojęcia „całkowitego kosztu kredytu ponoszonego przez konsumenta” (wyrok z dnia 16 lipca 2020 r., Soho Group, C-686/19, EU:C:2020:582, pkt 31 i przytoczone tam orzecznictwo), które oznacza

wszystkie koszty, które konsument jest zobowiązany ponieść w związku z umową o kredyt i które znane są kredytodawcy (wyrok z dnia 21 kwietnia 2016 r., Radlinger i Radlingerová, C-377/14, EU:C:2016:283, pkt 84).

41 Ponadto w celu zagwarantowania tej ochrony art. 22 ust. 3 dyrektywy 2008/48 zobowiązuje państwa członkowskie do zapewnienia, aby przepisy, które przyjmują one w celu wykonania tej dyrektywy, nie mogły być obchodzone poprzez sposób formułowania umów (wyrok z dnia 11 września 2019 r., Lexitor, C-383/18, EU:C:2019:702, pkt 30).

42 Z powyższego wynika, że w celu udzielenia odpowiedzi na pytanie pierwsze należy zbadać, po pierwsze, czy nabycie danych usług dodatkowych stanowi warunek uzyskania kredytu, czy też jest ono obowiązkowe na podstawie warunków umownych i handlowych, a po drugie, czy chodzi rzeczywiście o usługi dodatkowe względem umowy o kredyt będącej przedmiotem postępowania głównego, a nie o konstrukcję mającą na celu ukrycie rzeczywistego kosztu tego kredytu, jak twierdzi w istocie S.R.G.

43 W tym względzie należy na wstępie wyjaśnić, że jedynie do sądu odsyłającego należy przeprowadzenie takiego badania, z uwzględnieniem wszystkich informacji, którymi dysponuje. W ramach tego badania sąd ten nie może opierać się wyłącznie na okoliczności, że o świadczenie rozpatrywanych w postępowaniu głównym usług dodatkowych wystąpiono swobodnie przy zawieraniu umowy o kredyt lub że – jak podniosła Profi Credit Bulgaria podczas rozprawy – kwoty należne z tytułu tej umowy i koszty związane z tymi usługami zostały wskazane oddzielnie w pierwotnym planie spłaty.

44 Sąd ten powinien również odnieść się do całości postanowień umowy o kredyt będącej przedmiotem postępowania głównego i jej ogólnych warunków, a także do kontekstu prawnego i okoliczności faktycznych, w jakie wpisuje się ta umowa, w celu ustalenia, czy zawarcie tej umowy było uzależnione od nabycia danych usług dodatkowych lub czy umowa ta stała się obowiązkowa na mocy tych postanowień i warunków ogólnych lub warunków handlowych i czy konstrukcja umowna taka jak będąca przedmiotem postępowania głównego nie miała w rzeczywistości na celu, aby wynagrodzenie za pożyczone kwoty zostało częściowo wyodrębnione za pomocą postanowień dotyczących tych usług dodatkowych, tak aby nie figurowało ono w całości we wspomnianej umowie i w konsekwencji nie było objęte ani pojęciem „całkowitego kosztu kredytu ponoszonego przez konsumenta", ani pojęciem „RRSO" w rozumieniu dyrektywy 2008/48.

45 W szczególności, zgodnie z orzecznictwem przypomnianym w pkt 41 niniejszego wyroku, do sądu odsyłającego należy zbadanie, czy nieuwzględnienie ceny rzeczonych usług dodatkowych do RRSO miało w rzeczywistości na celu obejście zakazu ustanowionego w art. 19 ust. 4 ZPK, który przewiduje, że stopa ta nie może przekraczać pięciokrotności ustawowych odsetek za zwłokę według stopy ustawowej BGN i w walucie obcej określonych w zarządzeniu rady ministrów Republiki Bułgarii.

46 W świetle powyższych rozważań na pytanie pierwsze należy odpowiedzieć, iż art. 3 lit. g) dyrektywy 2008/48 należy interpretować w ten sposób, że koszty usług dodatkowych związanych z umową o kredyt konsumencki, które przyznają konsumentowi nabywającemu te usługi priorytet przy rozpatrywaniu jego wniosku o kredyt i udostępnieniu pożyczonej kwoty, a także możliwość odroczenia spłaty rat miesięcznych lub obniżenia ich kwoty, wchodzą w zakres pojęcia „całkowitego kosztu kredytu ponoszonego przez konsumenta" w rozumieniu tego przepisu,

a w konsekwencji w zakres pojęcia „RRSO” w rozumieniu owego art. 3 lit. i), jeżeli nabycie rzeczonych usług okazuje się obowiązkowe dla uzyskania danego kredytu lub gdy stanowią one strukturę mającą na celu ukrycie rzeczywistych kosztów tego kredytu.

W przedmiocie pytań drugiego i trzeciego

47 Na wstępie należy zauważyć, że nawet jeśli sąd odsyłający odniósł się w pytaniu trzecim do art. 22 ust. 4 dyrektywy 2008/48, to z wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym wynika – tak jak to uściślił ten sąd – że jego wątpliwości dotyczą zasadniczo art. 23 tej dyrektywy.

48 Ponadto Trybunał jest właściwy do dostarczenia temu sądowi wszelkich wskazówek dotyczących wykładni, które mogą być pomocne w rozstrzygnięciu sprawy w postępowaniu głównym, wyprowadzając z całości informacji przedstawionych przez ten sąd, a w szczególności z uzasadnienia postanowienia odsyłającego, elementy prawa Unii, które wymagają wykładni w świetle przedmiotu sporu (zob. podobnie wyrok z dnia 22 kwietnia 2021 r., Profi Credit Slovakia, C-485/19, EU:C:2021:313, pkt 50 i przytoczone tam orzecznictwo), na pytanie trzecie należy odpowiedzieć w świetle rzeczonego art. 23.

49 W konsekwencji należy stwierdzić, że poprzez pytania drugie i trzecie, które należy rozpatrzyć łącznie, sąd odsyłający dąży w istocie do ustalenia, czy art. 10 ust. 2 lit. g) i art. 23 dyrektywy 2008/48 należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie temu, by w sytuacji gdy w umowie o kredyt konsumencki nie wskazano RRSO obejmującej wszystkie koszty przewidziane w art. 3 lit. g) tej dyrektywy, umowa ta została uznana za nieoprocentowaną i nieobciążoną opłatami, tak że jej unieważnienie skutkowałoby jedynie zwrotem przez danego konsumenta pożyczonego kapitału.

50 W celu udzielenia odpowiedzi na te pytania należy przypomnieć, że po pierwsze, art. 10 ust. 2 dyrektywy 2008/48 dokonuje pełnej harmonizacji w odniesieniu do elementów, które należy obowiązkowo ująć w umowie o kredyt (zob. podobnie wyrok z dnia 9 listopada 2016 r., Home Credit Slovakia, C-42/15, EU:C:2016:842, pkt 56). W tym celu art. 10 ust. 2 lit. g) tej dyrektywy przewiduje, że umowa o kredyt określa w sposób jasny i zwięzły RRSO oraz całkowitą kwotę do zapłaty przez konsumenta obliczone w momencie zawierania umowy o kredyt.

51 Z orzecznictwa Trybunału wynika, że zawarcie RRSO w umowie o kredyt ma zasadnicze znaczenie, w szczególności ponieważ umożliwia ono konsumentowi dokonanie oceny zakresu jego zobowiązania (zob. podobnie wyrok z dnia 9 listopada 2016 r., Home Credit Slovakia, C-42/15, EU:C:2016:842, pkt 67, 70).

52 Po drugie, z art. 23 dyrektywy 2008/48 w związku z jej motywem 47 wynika, że o ile wybór systemu sankcji mających zastosowanie w przypadku naruszenia przepisów krajowych przyjętych zgodnie z tą dyrektywą pozostaje w gestii państw członkowskich, o tyle przewidziane w ten sposób sankcje powinny być skuteczne, proporcjonalne i odstraszające. Oznacza to, że sankcje powinny być odpowiednio surowe w stosunku do wagi naruszeń, które są przez nie karane, zwłaszcza z zapewnieniem rzeczywiście odstraszającego skutku i przy poszanowaniu ogólnej zasady proporcjonalności (zob. podobnie wyrok z dnia 9 listopada 2016 r., Home Credit Slovakia, C-42/15, EU:C:2016:842, pkt 61–63 i przytoczone tam orzecznictwo).

53 Ze względu na zasadnicze znaczenie, jakie dla konsumenta ma zawarcie RRSO w takiej umowie, Trybunał orzekł, że sąd krajowy może zastosować z urzędu przepisy krajowe przewidujące, że brak takiej wzmianki skutkuje tym, iż przyznany kredyt uważa się za nieoprocentowany i bez opłat (zob. podobnie postanowienie z dnia 16 listopada 2010 r., Pohotovosť, C-76/10, EU:C:2010:685, pkt 77).

54 Trybunał orzekł również, że w sytuacji, w której w umowie o kredyt wskazano oszacowaną RRSO – przy czym jej dokładną kwotę należy określić po udzieleniu kredytu – taką sankcję pozbawienia kredytodawcy prawa do odsetek i opłat należy uznać za proporcjonalną w rozumieniu art. 23 dyrektywy 2008/48 (zob. podobnie wyrok z dnia 9 listopada 2016 r., Home Credit Slovakia, C-42/15, EU:C:2016:842, pkt 18, 69–71 i przytoczone tam orzecznictwo).

55 W niniejszej sprawie, biorąc pod uwagę istotny charakter podania RRSO w umowie o kredyt konsumencki w celu umożliwienia konsumentom poznania ich praw i obowiązków, a także wymóg uwzględnienia przy obliczaniu tej stopy wszystkich kosztów, o których mowa w art. 3 lit. g) dyrektywy 2008/48, należy uznać, że wskazanie RRSO, która nie odzwierciedla dokładnie wszystkich tych kosztów, pozbawia konsumenta możliwości określenia zakresu jego zobowiązania w taki sam sposób jak brak podania tej stopy. W konsekwencji sankcja pozbawienia kredytodawcy prawa do odsetek i opłat w przypadku wskazania RRSO, która nie obejmuje całości tych kosztów, odzwierciedla wagę takiego naruszenia i ma charakter odstraszający i proporcjonalny.

56 W świetle powyższych rozważań na pytania drugie i trzecie należy odpowiedzieć, że art. 10 ust. 2 lit. g) i art. 23 dyrektywy 2008/48 należy interpretować w ten sposób, że nie stoją one na przeszkodzie temu, by w przypadku gdy w umowie o kredyt konsumencki nie wskazano RRSO obejmującej wszystkie koszty przewidziane w art. 3 lit. g) tej dyrektywy, umowę tę należało uważać za nieoprocentowaną i bez opłat, tak że jej unieważnienie pociągałoby za sobą jedynie zwrot pożyczonego kapitału przez danego konsumenta.

W przedmiocie pytania czwartego

57 Poprzez pytanie czwarte sąd odsyłający dąży w istocie do ustalenia, czy art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że warunki dotyczące usług dodatkowych związanych z umową o kredyt konsumencki, które przyznają konsumentowi nabywającemu te usługi priorytet w rozpatrzeniu jego wniosku o kredyt i w wypłacie pożyczonej kwoty, a także możliwość odroczenia spłaty rat miesięcznych lub obniżenia ich kwoty, wchodzą w zakres głównego przedmiotu tej umowy w rozumieniu tego przepisu, a zatem nie podlegają ocenie ich nieuczciwego charakteru.

58 Na wstępie należy zauważyć, że chociaż zgodnie z brzmieniem tego pytania rozpatrywane w postępowaniu głównym usługi dodatkowe były przewidziane w umowie akcesoryjnej względem rozpatrywanej umowy o kredyt, to jednak taka informacja nie wynika jasno z wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym. Jednakże ze względu na to, że warunki dotyczące tych usług są nierozerwalnie związane z tą umową, w braku tej umowy nie mogą istnieć w sposób autonomiczny, a koszty dotyczące tych usług są ujęte w planie spłaty kredytu. Warunki te należy zatem analizować w kontekście tej umowy i w odniesieniu do jej przedmiotu, niezależnie od tego, czy znajdują się one w samej umowie, czy w umowie akcesoryjnej do tej umowy.

59 W tym względzie należy przypomnieć, że art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13 ustanawia wyjątek od mechanizmu kontroli treści nieuczciwych warunków przewidzianego w ramach systemu ochrony konsumentów ustanowionego w tej dyrektywie, z uwagi na co przepis ten powinien podlegać wykładni zawężającej (wyrok z dnia 20 września 2017 r., Andriciuc i in., C-186/16, EU:C:2017:703, pkt 34 i przytoczone tam orzecznictwo).

60 Odnośnie do warunków umownych mieszczących się w pojęciu „głównego przedmiotu umowy" w rozumieniu art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13 Trybunał orzekł, że należy uważać za nie te warunki, które określają podstawowe świadczenia w ramach danej umowy i które z tego względu charakteryzują tę umowę. Natomiast warunki, które wykazują charakter posiłkowy względem warunków definiujących samą istotę stosunku umownego, nie mogą być objęte rzeczonym pojęciem (wyrok z dnia 20 września 2017 r., Andriciuc i in., C-186/16, EU:C:2017:703, pkt 35, 36 i przytoczone tam orzecznictwo).

61 Główne świadczenia w ramach umowy o kredyt to że kredytodawca zobowiązuje się zasadniczo do udostępnienia kredytobiorcy określonej kwoty pieniężnej, zaś kredytobiorca – do spłaty tej sumy w przewidzianych terminach, z reguły z odsetkami [zob. podobnie wyrok z dnia 16 marca 2023 r., Caixabank (Prowizja za udzielenie kredytu), C-565/21, EU:C:2023:212, pkt 18 i przytoczone tam orzecznictwo].

62 Z uwagi na obowiązek ścisłej wykładni art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13 Trybunał orzekł, że obowiązek zapłaty za usługi związane z badaniem, przyznaniem i obsługą kredytu lub innych podobnych usług nieodłącznie związanych działalnością kredytodawcy, powstałych w związku z przyznaniem kredytu, nie może być uznany za stanowiący część głównych zobowiązań związanych z umową o kredyt, takich jak określone w poprzednim punkcie niniejszego wyroku [wyrok z dnia 16 marca 2023 r., Caixabank (Prowizja za udzielenie kredytu), C-565/21, EU:C:2023:212, pkt 22, 23].

63 Należy przypomnieć, że warunki, o których mowa w tym przepisie, nie podlegają ocenie ich nieuczciwego charakteru wyłącznie w przypadku, gdy właściwy sąd krajowy na podstawie badania indywidualnego uznaje, że zostały one sformułowane przez przedsiębiorcę prostym i zrozumiałym językiem (wyrok z dnia 5 czerwca 2019 r., GT, C-38/17, EU:C:2019:461, pkt 31 i przytoczone tam orzecznictwo).

64 W niniejszej sprawie, co się tyczy kwalifikacji warunków dotyczących kosztów związanych z usługami dodatkowymi rozpatrywanymi w postępowaniu głównym, z postanowienia odsyłającego wynika, że usługi te dotyczą priorytetu przyznanego konsumentowi nabywającemu te usługi przy rozpatrywaniu jego wniosku o kredyt i wypłacie pożyczonej kwoty, a także możliwości odroczenia spłaty rat miesięcznych lub obniżenia ich kwoty.

65 W świetle orzecznictwa przypomnianego w pkt 61 i 62 niniejszego wyroku nie wydaje się zatem, aby wspomniane usługi dotyczyły samej istoty danego stosunku umownego, a mianowicie, po pierwsze, wypłaty kwoty pieniężnej przez kredytodawcę, a po drugie, zwrotu tej kwoty, co do zasady z odsetkami, w przewidzianych terminach, czego zbadanie należy jednak do sądu odsyłającego.

66 Ponadto jeżeli sąd odsyłający w wyniku badania, którego powinien dokonać w ramach pytania pierwszego, dojdzie do wniosku, że koszty związane z usługami dodatkowymi rozpatrywanymi w postępowaniu głównym powinny były zostać uwzględnione w „całkowitym koszcie kredytu

ponoszonym przez konsumenta" w rozumieniu art. 3 lit. g) dyrektywy 2008/48, a tym samym w RRSO w rozumieniu tego art. 3 lit. i), to nie oznacza to, że warunki dotyczące tych kosztów automatycznie byłyby objęte wyłączeniem przewidzianym w art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13.

67 Jak bowiem orzekł Trybunał w pkt 47 wyroku z dnia 26 lutego 2015 r., Matei (C-143/13, EU:C:2015:127), dokładnego zakresu pojęcia „głównego przedmiotu" w rozumieniu art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13 nie może definiować pojęcie „całkowitego kosztu kredytu ponoszonego przez konsumenta" w rozumieniu art. 3 lit. g) dyrektywy 2008/48. Zatem okoliczność, że różne rodzaje opłat są wliczane w całkowity koszt kredytu konsumenckiego, nie jest rozstrzygająca dla celów ustalenia, czy koszty te wchodzą w zakres podstawowych świadczeń przewidzianych w umowie o kredyt (zob. podobnie wyrok z dnia 3 września 2020 r., Profi Credit Polska, C-84/19, C-222/19 i C-252/19, EU:C:2020:631, pkt 69).

68 W świetle powyższych rozważań na pytanie czwarte należy odpowiedzieć, iż art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że warunki dotyczące usług dodatkowych związanych z umową o kredyt konsumencki, które przyznają konsumentowi nabywającemu te usługi priorytet przy rozpatrywaniu jego wniosku o kredyt i wypłacie pożyczonej kwoty, a także możliwość odroczenia spłaty rat miesięcznych lub obniżenia ich kwoty, nie są co do zasady objęte zakresem głównego przedmiotu tej umowy w rozumieniu tego przepisu, a zatem nie są wyłączone z oceny pod względem ich nieuczciwego charakteru.

W przedmiocie pytania piątego

69 Poprzez pytanie piąte sąd odsyłający dąży w istocie do ustalenia, czy art. 3 ust. 1 dyrektywy 93/13 w związku z pkt 1 lit. o) załącznika do tej dyrektywy należy interpretować w ten sposób, że warunek umowy o kredyt konsumencki pozwalający danemu konsumentowi na odroczenie lub zmianę harmonogramu miesięcznych rat kredytu w zamian za zapłatę dodatkowych kosztów, nawet jeśli nie jest pewne, czy konsument ten skorzysta z tej możliwości, ma nieuczciwy charakter.

70 Załącznik do dyrektywy 93/13, do którego odsyła art. 3 ust. 3 tej dyrektywy, zawiera przykładowy i niewyczerpujący wykaz warunków, które mogą być uznane za nieuczciwe, do których zaliczają się wskazane w pkt 1 lit. o) tego załącznika warunki, których skutkiem lub celem jest zobowiązanie konsumenta do wypełnienia wszystkich jego zobowiązań wynikających z umowy, podczas gdy sprzedawca lub dostawca nie wypełnia swoich.

71 Z brzmienia tego pkt 1 lit. o) wynika, że nie dotyczy on warunku umowy o kredyt pozwalającego zainteresowanemu konsumentowi na odroczenie lub zmianę planu spłaty miesięcznych rat kredytu w zamian za zapłatę dodatkowych kosztów, ponieważ taki warunek przewiduje ewentualny obowiązek, który przedsiębiorca jest co do zasady zobowiązany spełnić, w zamian za koszty odpowiadające zwiększonej elastyczności przyznanej konsumentowi przy wykonywaniu tej umowy.

72 Nie oznacza to jednak, że taki warunek nie może zostać uznany za nieuczciwy w rozumieniu art. 3 ust. 1 dyrektywy 93/13, jeżeli nie był indywidualnie negocjowany i jeżeli wbrew wymogom dobrej wiary powoduje znaczącą nierównowagę wynikających z umowy praw i obowiązków stron ze szkodą dla konsumenta.

73 W odniesieniu do kwestii, czy dany warunek umowny ma nieuczciwy charakter, art. 4 ust. 1 dyrektywy 93/13 przewiduje, że nieuczciwy charakter warunków umowy jest określany z uwzględnieniem rodzaju towarów lub usług, których umowa dotyczy, i z odniesieniem, w czasie wykonania umowy, do wszelkich okoliczności związanych z wykonaniem umowy oraz do innych warunków tej umowy lub innej umowy, od której ta jest zależna.

74 W każdym wypadku należy przypomnieć, że przy ocenie ewentualnie nieuczciwego charakteru warunku umownego ten sam sąd odsyłający powinien wypowiedzieć się na podstawie konkretnych okoliczności danego przypadku w przedmiocie kwalifikacji tych warunków, a Trybunał pozostaje właściwy do wyłonienia z przepisów dyrektywy 93/13 kryteriów, które sąd krajowy może lub musi zastosować przy badaniu warunków umownych z punktu widzenia tych przepisów [wyrok z dnia 10 września 2020 r., A (Podnajem mieszkania socjalnego), C-738/19, EU:C:2020:687, pkt 31 i przytoczone tam orzecznictwo].

75 Wynika z tego, że w niniejszej sprawie do sądu odsyłającego należy ustalenie, czy warunek umożliwiający danemu konsumentowi odroczenie lub restrukturyzację miesięcznych rat kredytu w zamian za zapłatę dodatkowych kosztów, niezależnie od tego, czy konsument ten rzeczywiście skorzystał z takich usług, należy uznać za nieuczciwy w świetle wszystkich okoliczności towarzyszących zawarciu umowy o kredyt.

76 W tym celu zarówno przejrzysty charakter tego warunku, jak wymaga tego art. 5 dyrektywy 93/13 (zob. podobnie wyrok z dnia 10 czerwca 2021 r., BNP Paribas Personal Finance, C-609/19, EU:C:2021:469, pkt 62 i przytoczone tam orzecznictwo), jak i zakres uznania, jakim dysponuje kredytodawca przy składaniu wniosku o zmianę planu spłaty kredytu, stanowią kryteria, które należy wziąć pod uwagę przy ocenie nieuczciwego charakteru wspomnianego warunku, a w szczególności ewentualnej nierównowagi umownej spowodowanej tym warunkiem.

77 W tym ostatnim względzie sąd odsyłający powinien również wyważyć kwotę dodatkowych kosztów powstałych w związku z nabyciem rozpatrywanej usługi i kwotę udzielonego kredytu, biorąc również pod uwagę całość kosztów związanych z umową o kredyt będącą przedmiotem postępowania głównego. Trybunał już bowiem orzekł, że jeżeli z oceny ekonomicznej o charakterze ilościowym wynika znacząca nierównowaga, może ona zostać stwierdzona bez potrzeby badania innych czynników. W przypadku umowy o kredyt takie stwierdzenie może w szczególności mieć miejsce, jeżeli usługi świadczone w zamian za pozaodsetkowe koszty nie należą racjonalnie do świadczeń wykonanych w ramach zawarcia lub zarządzania tą umową lub gdy kwoty obciążające konsumenta z tytułu kosztów udzielenia kredytu i zarządzania kredytem okazują się w sposób oczywisty nieproporcjonalne do kwoty kredytu (wyrok z dnia 23 listopada 2023 r., Provident Polska, C-321/22, EU:C:2023:911, pkt 47 i przytoczone tam orzecznictwo).

78 W świetle powyższych rozważań na pytanie piąte należy odpowiedzieć, iż art. 3 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że warunek umowy o kredyt konsumencki pozwalający danemu konsumentowi na odroczenie lub zmianę planu spłaty miesięcznych rat kredytu w zamian za zapłatę dodatkowych kosztów, nawet jeśli nie jest pewne, czy konsument skorzysta z tej możliwości, może mieć nieuczciwy charakter, jeżeli w szczególności koszty te są w sposób oczywisty nieproporcjonalne do kwoty udzielonego kredytu.

W przedmiocie pytania szóstego

79 Poprzez pytanie szóste sąd odsyłający dąży w istocie do ustalenia, czy art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 w związku z zasadą skuteczności należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie uregulowaniu krajowemu, które pozwala zobowiązać konsumenta do poniesienia części kosztów postępowania, jeżeli w następstwie stwierdzenia nieważności warunku umownego z powodu jego nieuczciwego charakteru uwzględnia się jedynie częściowo żądanie zwrotu kwot, które konsument nienależnie zapłacił na podstawie tego warunku.

80 W szczególności sąd ten zastanawia się, czy wykładnia, do której Trybunał doszedł w pkt 99 wyroku z dnia 16 lipca 2020 r., Caixabank i Banco Bilbao Vizcaya Argentaria (C-224/19 i C-259/19, EU:C:2020:578), znajduje zastosowanie jedynie wówczas, gdy określenie zakresu prawa konsumenta do zwrotu kwot, które zapłacił on na podstawie warunku uznanego za nieuczciwy, jest praktycznie niemożliwe lub nadmiernie utrudnione, czy też wykładnia ta ma zastosowanie również we wszystkich sytuacjach, w których roszczenie o zwrot tych kwot zostało uwzględnione jedynie w części.

81 Zdaniem tego sądu, gdyby nie uwzględnił on w całości żądania S.R.G., orzekając, że warunki dotyczące rozpatrywanych w postępowaniu głównym usług dodatkowych wchodzą w zakres głównego przedmiotu umowy w rozumieniu art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13 bądź że koszty dotyczące tych usług nie powinny zostać uwzględnione w RRSO na podstawie dyrektywy 2008/48, bądź też że żądanie pozbawienia kredytodawcy prawa do odsetek i kosztów powinno zostać uwzględnione jedynie częściowo, powinien on również orzec w przedmiocie podziału kosztów na podstawie art. 78 GPK.

82 Należy przypomnieć, że podział kosztów postępowania sądowego przed sądami krajowymi jest materią objętą autonomią proceduralną państw członkowskich, z zastrzeżeniem poszanowania zasad równoważności i skuteczności (wyrok z dnia 22 września 2022 r., Servicios prescriptor y medios de pagos EFC, C-215/21, EU:C:2022:723, pkt 34 i przytoczone tam orzecznictwo).

83 O ile zasada skuteczności nie stoi zasadniczo na przeszkodzie temu, aby konsument ponosił pewne koszty sądowe, gdy wnosi powództwo o stwierdzenie nieuczciwego charakteru warunku umownego (wyrok z dnia 7 kwietnia 2022 r., Caixabank, C-385/20, EU:C:2022:278, pkt 51), o tyle należy również zauważyć, że dyrektywa 93/13 przyznaje konsumentowi prawo do zwrócenia się do sądu w celu stwierdzenia nieuczciwego charakteru warunku umownego i odstąpienia od jego stosowania, którego skuteczny charakter należy zachować. W związku z tym system podziału kosztów takiego postępowania nie może zniechęcać konsumenta do korzystania z tego prawa (zob. podobnie wyrok z dnia 22 września 2022 r., Servicios prescriptor y medios de pagos EFC, C-215/21, EU:C:2022:723, pkt 37 i przytoczone tam orzecznictwo).

84 W pkt 99 wyroku z dnia 16 lipca 2020 r., Caixabank i Banco Bilbao Vizcaya Argentaria (C-224/19 i C-259/19, EU:C:2020:578), Trybunał orzekł, że artykuł 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 oraz zasadę skuteczności należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie uregulowaniom pozwalającym na obciążenie konsumenta częścią kosztów postępowania, stosownie do wysokości kwot nienależnie zapłaconych, które zostały mu zwrócone w wyniku stwierdzenia nieważności warunku umownego ze względu na jego nieuczciwy charakter, jeśli takie uregulowania stanowią istotną przeszkodę mogącą zniechęcić konsumentów do korzystania z przyznanego im przez dyrektywę 93/13 prawa do skutecznej kontroli sądowej potencjalnie nieuczciwego charakteru warunków umownych.

85 System proceduralny ustalania kosztów, którego dotyczyła sprawa zakończona tym wyrokiem, pozwalał, jak wynika z pkt 94 tego wyroku, na nieobciążenie przedsiębiorcy całością kosztów, w sytuacji gdy wytoczone przez konsumenta powództwo o stwierdzenie nieważności nieuczciwego warunku umownego zostanie uwzględnione w całości, natomiast powództwo o zwrot kwot uiszczonych na podstawie tego warunku – jedynie w części.

86 Z orzecznictwa wynikającego z tego wyroku wynika, że w sytuacji, w której żądania stwierdzenia nieważności warunku umownego ze względu na jego nieuczciwy charakter są w pełni dopuszczalne, sam fakt, że zwrot kwot zapłaconych na podstawie tego warunku jest jedynie częściowy, a to ze względu na istnienie sprzecznej praktyki mogącej uniemożliwić konsumentowi prawidłowe obliczenie jego żądania zwrotu tych kwot, nie pozwala na obciążenie go częścią kosztów postępowania, w zależności od wysokości kwot nienależnie zapłaconych, które zostały mu zwrócone.

87 W konsekwencji nie można wykluczyć, że konsumenta można obciążyć częścią kosztów poniesionych przez niego w związku z wniesieniem powództwa o stwierdzenie nieuczciwego charakteru warunku umownego w przypadku częściowego nieuwzględnienia, w następstwie stwierdzenia nieważności tego warunku, roszczenia o zwrot kwot, które nienależnie zapłacił na podstawie tego warunku, w szczególności gdy konsument ten korzysta z prawa do zwrotu w złej wierze. Jednakże jeżeli po uwzględnieniu powództwa o stwierdzenie nieważności roszczenie o zwrot podlega tylko częściowemu przyznaniu z tego względu, że ustalenie zakresu prawa do zwrotu tych kwot jest praktycznie niemożliwe lub nadmiernie utrudnione dla wspomnianego konsumenta, to system proceduralny, zgodnie z którym ten sam konsument powinien pokryć część kosztów związanych z takim postępowaniem, może zniechęcić go do wykonywania praw przyznanych mu przez dyrektywę 93/13.

88 W świetle powyższych rozważań na pytanie szóste należy odpowiedzieć, że art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 w związku z zasadą skuteczności należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie uregulowaniu krajowemu, które pozwala zobowiązać konsumenta do poniesienia części kosztów postępowania, jeżeli w następstwie stwierdzenia nieważności warunku umownego ze względu na jego nieuczciwy charakter roszczenie o zwrot kwot, które konsument nienależnie zapłacił na podstawie tego warunku, jest uwzględniane tylko częściowo z uwagi na to, że określenie zakresu prawa do zwrotu tych kwot jest praktycznie niemożliwe lub nadmiernie utrudnione.

W przedmiocie kosztów

89 Dla stron w postępowaniu głównym niniejsze postępowanie ma charakter incydentalny, dotyczy bowiem kwestii podniesionej przed sądem odsyłającym, do niego zatem należy rozstrzygnięcie o kosztach. Koszty poniesione w związku z przedstawieniem uwag Trybunałowi, inne niż koszty stron w postępowaniu głównym, nie podlegają zwrotowi.

Z powyższych względów Trybunał (dziewiąta izba) orzeka, co następuje:

1) **Artykuł 3 lit. g) dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/48/WE z dnia 23 kwietnia 2008 r. w sprawie umów o kredyt konsumencki oraz uchylającej dyrektywę Rady 87/102/EWG**

należy interpretować w ten sposób, że:

koszty usług dodatkowych związanych z umową o kredyt konsumencki, które przyznają konsumentowi nabywającemu te usługi priorytet przy rozpatrywaniu jego wniosku o kredyt i wypłacie pożyczonej kwoty, a także możliwość odroczenia spłaty rat miesięcznych lub obniżenia ich kwoty, wchodzą w zakres pojęcia „całkowitego kosztu kredytu ponoszonego przez konsumenta" w rozumieniu tego przepisu, a w konsekwencji w zakres pojęcia „rocznej rzeczywistej stopy oprocentowania" w rozumieniu owego art. 3 lit. i), jeżeli nabycie rzeczonych usług okazuje się obowiązkowe dla uzyskania danego kredytu lub gdy stanowią one strukturę mającą na celu ukrycie rzeczywistych kosztów tego kredytu.

2) **Artykuł 10 ust. 2 lit. g) i art. 23 dyrektywy 2008/48**

należy interpretować w ten sposób, że:

nie stoją one na przeszkodzie temu, by w przypadku gdy w umowie o kredyt konsumencki nie wskazano RRSO obejmującej wszystkie koszty przewidziane w art. 3 lit. g) tej dyrektywy, umowę tę należało uważać za nieoprocentowaną i bez opłat, tak że jej unieważnienie pociągałoby za sobą jedynie zwrot pożyczonego kapitału przez danego konsumenta.

3) **Artykuł 4 ust. 2 dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich**

należy interpretować w ten sposób, że:

warunki dotyczące usług dodatkowych związanych z umową o kredyt konsumencki, które przyznają konsumentowi nabywającemu te usługi priorytet przy rozpatrywaniu jego wniosku o kredyt i wypłacie pożyczonej kwoty, a także możliwość odroczenia spłaty rat miesięcznych lub obniżenia ich kwoty, nie są co do zasady objęte zakresem głównego przedmiotu tej umowy w rozumieniu tego przepisu, a zatem nie są wyłączone z oceny ich nieuczciwego charakteru.

4) **Artykuł 3 ust. 1 dyrektywy 93/13**

należy interpretować w ten sposób, że:

warunek umowy o kredyt konsumencki pozwalający danemu konsumentowi na odroczenie lub zmianę planu spłaty miesięcznych rat kredytu w zamian za zapłatę dodatkowych kosztów, nawet jeśli nie jest pewne, czy konsument skorzysta z tej możliwości, może mieć nieuczciwy charakter, jeżeli w szczególności koszty te są w sposób oczywisty nieproporcjonalne w stosunku do kwoty udzielonego kredytu.

5) **Artykuł 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 w związku z zasadą skuteczności**

należy interpretować w ten sposób, że:

stoją one na przeszkodzie uregulowaniu krajowemu, które pozwala zobowiązać konsumenta do poniesienia części kosztów postępowania, jeżeli w następstwie

stwierdzenia nieważności warunku umownego ze względu na jego nieuczciwy charakter roszczenie o zwrot kwot, które konsument nienależnie zapłacił na podstawie tego warunku, jest uwzględniane tylko częściowo z uwagi na to, że określenie zakresu prawa tego konsumenta do zwrotu tych kwot jest praktycznie niemożliwe lub nadmiernie utrudnione.

Podpisy